

УДК 81'255'373.2'373.7-115]821.581=161.2
DOI: 10.31471/2304-7402-2023-18(69)-82-90

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КИТАЙСЬКИХ РЕАЛІЙ, МОВНИХ КЛІШЕ, ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

Ірина Ілійчук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра загального та германського мовознавства;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;*

Переклад китайських фразеологічних одиниць, власних назв, реалій та мовних кліше завжди були в центрі уваги синологів, вчителів, викладачів та перекладачів китайської мови. Основним завданням даного дослідження є визначити, виділити та охарактеризувати особливості перекладацьких трансформацій фразеологічних одиниць, власних назв, реалій та мовних кліше з китайської мови на українську в художніх текстах. Компонування в собі перекладацького і дидактичного напрямків, спрямованих на поглиблене вивчення і предметне застосування перекладених матеріалів у викладацькій і подальшій науковій діяльності, дозволить внести інноваційність в методику викладання китайської мови в українських школах та університетах і сформує тверде підґрунтя для подальшого розвитку українсько-китайської співпраці в гуманітарній та культурній сферах.

Ключові слова: *китайська мова, китайська культура, фразеологічні одиниці, власні назви, реалії, мовні кліше, переклад.*

Впровадження нових освітніх технологій в університетський навчально-виховний процес дають своє віддзеркалення у сучасній лінгводидактиці, що стало причиною необхідності оновлення і адаптування нових наявних методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей. Інтенсивні процеси реформування системи вищої освіти України у процесі євроінтеграції зумовлюють наполегливі пошуки шляхів здійснення ефективних перетворень в освітньому просторі. Задля забезпечення розвитку іншомовних інтегрованих умінь студентів та успішності їхнього навчання надзвичайно актуальним постає впровадження якісно нової методології в організації навчального процесу.

Метою даного дослідження є компонування в собі перекладацького і дидактичного напрямків, спрямованих на поглиблене вивчення і предметне застосування перекладених матеріалів у викладацькій і пода-

льшій науковій діяльності, а саме: переклад власних назв, реалій, мовних кліше та фразеологічних одиниць, що дозволить внести інноваційність в методiku викладання китайської мови в українських школах та університетах і сформує тверде підґрунтя для подальшого розвитку українсько-китайської співпраці в гуманітарній та культурній сферах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

а) визначення та характеристика особливостей перекладацьких трансформацій при перекладі власних назв, мовних кліше, реалій та фразеологічних одиниць з китайської мови на українську;

б) вивчення китайської мови та культури через призму перекладу художніх текстів (китайсько-українських зокрема);

в) аналіз сучасних лінгводидактичних принципів у підготовці майбутніх фахівців-синологів;

г) розвиток компетенцій студентів у культурологічному аналізі китайських художніх текстів.

Методика навчання китайської мови в межах професійної підготовки майбутніх фахівців-синологів спирається на загальнодидактичні принципи, вихідні положення якої зосереджено на інтеграції знань і вмінь студентів з лексикології, граматики та стилістики, оволодіння вміннями і навичками використання здобутих теоретико-практичних знань у професійно спрямованій діяльності – під час здійснення усного і письмового перекладу. Оскільки у запропонованому дослідженні увагу зосереджено на письмовому перекладі, тому дотримано такі **основні лінгводидактичні принципи:**

- вивчення мови у структурно-ієрархічній цілісності форми і змісту мовних явищ та міждисциплінарних зв'язках, зокрема загальнопрофесійної та професійно-практичної підготовки. Оцей принцип дозволяє дотримання єдності в процесі студіювання структури, семантики і функціонування мовних одиниць і феноменів у ієрархічній взаємозалежності як складових елементів мови, які мають своє відображення в змісті інших професійно спрямованих дисциплін, взаємодіють та взаємодоповнюють комплекс фахових компетенцій:

- лінгвістична взаємозалежність української та китайської мов;

- лінгвістичні знання та практичні навички реалізуються в ході оволодіння теоретичним матеріалом з питань перекладознавства в логічній відповідності: лексико-термінологічний потенціал зіставляється з граматичним та співвідноситься з позамовними чинниками. Іншими словами, означений підхід у навчанні іноземних мов дає можливість студентам вивчати мову як одну складну систему;

- формування білінгвізму/ полілінгвізму;

- лінгвосоціокультурологічний принцип сукупно поєднує лінгвістичний, соціальний і культурологічний чинник. Під час вивчення мови

студенти водночас знайомляться з культурою, побутом, філософією, історією, традиціями Китаю та України, здобувають фонову інформацію (фонові знання) та предметну (фактичні відомості);

-креативно-когнітивний принцип засновується на свідомому практичному опануванні іноземних мов і паралельним формуванням мовленнєвої професійно гідної особистості майбутнього перекладача китайської мови, здатного креативно мислити і грамотно здійснювати переклад як іноземною, так і рідною мовами.

Під принципом використання мовної практики для засвоєння теорії мови і розвитку інтегрованих мовленнєвих навичок розуміємо організацію умов для іншомовного спілкування у мовному середовищі з носіями іноземної мови, тобто китайської.

Виклад основного матеріалу. Вивчення китайської мови в університетах та інших навчальних закладах України вимагає звернення до художніх текстів письменників Китаю, що передбачає їх переклад українською мовою. Дидактичні матеріали художніх перекладів з китайської мови ознайомлюють студентів і учнів з історією, географією, культурою, побутом, традиціями населення Китаю. Важливими компонентами перекладу є: переклад фразеологічних одиниць, власних назв, реалій, а також переклад китайських мовних кліше. Проблема залучення художніх перекладів до викладання китайської мови в українській лінгводидактиці досі не розглядалась. Саме художні переклади дозволяють нам відчути мову народу. Мова народу – це не тільки засіб для спілкування, але й відображення у семантиці мови загальних, універсальних компонентів навколишньої дійсності, реалій життя, побутового устрою, історичних подій, культури, релігії тощо.

З роками становлення держави і народу, власне, як нації з його унікальною культурною спадщиною, яка передається від покоління до покоління, в українській мові з'явилися слова, які не мають відповідників у мовах інших народів. У ХХ ст. лінгвісти дослідили, що в кожного народу є власні слова, які властиві тільки йому. В кожній мові світу можна знайти слова, які відображають специфіку народу. Ці лексичні одиниці в лінгвістиці позначають як «безеквівалентні слова», «реалії», «фонова лексика», «культурологічні номінації», «слова з національно-культурною конотацією», «етнокультурно марковані слова», «національно маркована лексика» та ін. Всі вони стали об'єктами дослідження в перекладознавстві, лінгвокраїнознавстві, а також компаративній лінгвістиці. Однак переважно в науковому дискурсі зустрічається термін безеквівалентна лексика [2, 56-64 с.]. Термін «безеквівалентна лексика» зустрічається у багатьох авторів, які займалися проблемами мови і перекладу (Бронська А., Волошина А., Дяченко Л., 箫国政, 张杰, 汪国念 та ін.), проте, вони трактують його по-різному.

Мовна картина світу може мати різний вигляд, вона створюється номінативними мовними засобами такими, як: лексемами, стійкими словосполученнями, фразеологізмами, а також значеннєвою відсутністю номінативних одиниць (лакунарністю). Про безеквівалентні лексичні одиниці можна говорити як про лексичні лакуни в міжмовному порівнянні, коли постає проблема трансформації [5, 215 с.]. Але все-таки між цими поняттями існують істотні різниці: безеквівалентна лексика визначається у межах кількох (двох, трьох) мов, лакуни можуть бути в окремій мові через відсутність однослівної номінації певного поняття, наприклад, «老头子» (старий дід) – китайська лексема, яка, як і «молодята», не має антонімічного відповідника, хоч поняття у свідомості мовців існує.

Академік В. Кононенко зазначає, що без опори на національно-мовний компонент неможливо створити ефективну модель навчання мови, «етнолінгвістичний підхід лягає в підвалини національної мовної освіти» [6, с. 438-439]. Інформація соціокультурного плану стимулює оволодіння іноземною мовою, активізацію мовленнєвої та розумової діяльності студентів, сприяє збагаченню їхнього словникового запасу (зокрема, безеквівалентної лексики), підтримує стійкий інтерес студентів до своєї рідної країни та країн, мови яких вивчаються. Майбутні фахівці-синологи усвідомлюють виняткове місце і значення своєї вітчизни у світовому просторі на тлі інших держав. Практика перекладу художніх творів доводить неможливість адекватної міжкультурної комунікації, якщо мова вивчається відокремлено від національної культури, яку вона виражає. У студентів формуються здатності враховувати спосіб мислення носіїв мови, що вивчається, у професійно спрямованій діяльності. Пізнання природи свят (національних, релігійних) доповнюють лінгвосоціокультурну уяву про будь-яку країну, саме тому перед перекладом китайських художніх творів необхідно мати великий багаж знань не лише про історію, звичаї, традиції своєї держави, але й національні звичаї, свята, побут тієї чи іншої нації.

Нижче наведемо декілька прикладів для порівняння: український Великдень та китайське Свято човнів-драконів 端午节 (duanwujié), український Новий рік та китайський Новий рік 春节 (chunjie - Свято весни), китайські пельмені 饺子 (jiaozi) – цзяоцзі та українські галушки, День незалежності в Україні та Китаї 国庆节 (guoqingjie), українські колядки та китайські новорічні побажання 对联 (duilian) – парні надписи на дверях, український дідух та китайський дракон 龙 (long) та ін. Під час вирішення комунікативних завдань майбутні фахівці-синологи набувають лінгвістичну і комунікативну компетенції, а також отримують уявлення

про етнічну особливість країн, таким чином поглиблюючи свої фонові знання, необхідні для коректного розуміння та декодування національно-культурної специфіки комунікації, що сприяє вдалому перекладу.

Однією з основних умов вдалого перекладу є знання і розуміння перекладачем фактів об'єктивної дійсності, точне розуміння тексту оригіналу, адже крім знань мови, перекладач повинен в достатній мірі володіти екстралінгвістичними (фоновими) знаннями, які можуть гарантувати перекладачеві успішний і достовірний переклад.

Реалії – це поняття та визначення, властиві винятково певній мовній групі, одному окремому народу, етнічній меншості, які не мають повноцінних аналогів в інших мовах. Реалії – це «неможливість перекладу в перекладі». Реалії можуть бути побутовими, етнічними, історичними, культурними, але відтворити їх мовою перекладу досить важко. Дуже часто просто неможливо обійтися без виносок і коментарів. У багатьох випадках навіть загальнозживані мовні компоненти можуть стати елементом культурної термінології, або ж ніяк не відноситися до даної категорії. Реалії можна перекладати за допомогою: транскрипції (транслітерації), гіпо-гіперонімічного перекладу, перифрастичного перекладу (описовий, дескриптивний, експлікативний), способом калькування та за допомогою аналогового перекладу. Наприклад, слово «борщ» перекладено на китайську мову описовим способом – 红菜汤 (hongcaitang), тобто «червоний капустияний суп». А в північно-східній частині Китаю «борщ» називають 苏波汤 (subotang), тому що 苏波 – це транскрипція українського слова «суп» (субо).

Китай – велика за площею країна, в якій існує величезна кількість діалектів, що істотно відрізняються один від одного. Діалекти настільки різняться, що складність при перекладі, чи навіть непорозуміння у спілкуванні може виникнути не тільки між носієм мови та перекладачем, а між двома носіями мови. Так, наприклад, шанхасць і житель Гон Конга, якщо спілкуватимуться своїми діалектами, то не зможуть порозумітися, адже мови надзвичайно різняться між собою. За допомогою способу транслітерації (транскрипції) ми можемо перекладати лише ті реалії, які є широковідомими у світі і не вимагають додаткових пояснень. Наприклад, «квас» – 克瓦丝 (kè wǎ sī), «хліб» – 列巴 (lieba)/ 面包 (mianbao), «трав'яний чай» – 采茶 (caicha) і т.д.

Власні назви як особливі номінативні одиниці завжди привертати увагу перекладознавців. Правильна передача власних імен має велике значення: неточності можуть спричинити фактичні помилки, втрату національного колориту, підірвати авторитет перекладача і, врешті-решт, викликати обурення в читача чи співрозмовника. Однак при спробі трансформувати, наприклад, казку в іншу мову, ми розуміємо, що значну

частину назв головних героїв фольклору становлять незвичайні імена людей, притаманні певному географічному та історичному просторові, а специфічні назви, що потребують саме перекладу. Тему відтворення власних імен розробляли у своїх наукових дослідженнях М. Венгренівська, О. Губарева, Л. Дегтярьова, Є. Тимченко та ін.. Неабиякої уваги потребує дослідження про особливості відтворення власних назв у процесі перекладу фольклору. Наприклад, якщо перекласти «Червона шапочка» китайською 小红帽 (xiaohongmao), що не складає ніяких труднощів, то «Котигорошко», «Змій-горинич», «небога» китайською перекласти складно. Відповідно, і китайські власні назви не просто перекласти на українську мову, наприклад: 葫芦娃 (huluwa) – ху лу ва (ляльки ху лу), тут обов'язково потрібно робити пояснення, що 葫芦 (hulu) хулу – це лагенарія або горлянка (ще називають гарбуз посудний або пляшковий) – це плід, який росте в південних провінціях Китаю. 葫芦娃 (huluwa) – це основні герої і досі відомого китайського мультиплікаційного серіалу 1986 року. Мета відтворення власних назв засобами іншої мови в тому, щоб зберегти стилістику та семантику імені, адже в перекладі назва може втратити свою експресивну функцію або ж викликати нові асоціації.

Фразеологічні одиниці відіграють важливу роль у мові кожного народу, а що в китайській мові вони посідають особливе місце – це відомо всім синологам. Опанувати фразеологію іноземної мови – це означає володіти іноземною мовою на високому рівні, оскільки фразеологія є однією з найскладніших галузей мовознавства. Для людини, яка вивчає іноземну мову, фразеологізми чужої мови завжди становлять труднощі, особливо в тих випадках, коли в рідній мові немає відповідного еквівалента [8, с. 8]. Чен ю «成语» (chengyu) в китайській мові означає стійкий зворот, що найчастіше складається з чотирьох ієрогліфів. У фразеологізмах китайської мови сконцентрований накопичений за кілька тисяч років досвід цього народу, тут відображені реалії китайської культури. І в усній, і в письмовій мові китайці постійно вдаються до освячених часом зворотів, які надають переконливість та емоційного забарвлення мові. У давнину філософи прислів'ями висловлювали найтонші відтінки почуттів. Знання найбільш популярних Чен ю є необхідною ознакою освіченого китайця. Для розуміння таких «成语» необхідний їх переклад на сучасну китайську мову і додаткові смислові коментарі. Наприклад, 三顾茅庐 (sangumaolu) – тричі навідуватися до лісової хатинки, що означає когось дуже про щось просити. Ця ідіома пов'язана з одним історичним фактом періоду Трьох Держав, коли правитель династії У – Ліу Бей

тричі посилав своїх підданих просити мудреця Джуге Ляна допомогти правити королівством, і аж за третім разом, коли сам правитель королівства Ліо Бей прийшов просити про послугу, Джуге Лян погодився. Зараз ця ідіома означає, щоб добитися бажаної посади, чи якогось результату, треба бути наполегливим та неодноразово пробувати [9].

Мовні кліше. Мова і культура – взаємопов'язані явища. Так В. фон Гумбольдт писав, що «Людина переважно живе з предметами так, як їх йому зображує мова: кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, це те коло, яке людина може покинути лише через вивчення іноземної мови» [3, с. 8]. Переклад розглядають не лише як міжмовне посередництво, але й як один із видів міжкультурної комунікації, адже перекладачеві треба не тільки транскодувати інформацію в іншу мову, але й зробити так, щоб між адресантом та адресатом не виникло непорозуміння. Так, у країнах, де не буває зими, яскраво-білий колір не порівнюють зі снігом, він радше нагадує крила птахів чи окрас інших тварин. У китайській мові фразу 慢慢吃 (manmanchi), де «man» означає «повільно, а «chi» їсти, не можна розуміти як «повільно їсти», а це кліше, яке означає «смачного». Сюди ж відносимо 慢走 (manzou) – означає не «повільно йти», а «зачекай» / «щасливо», 慢慢来 (manmanlai) перекладаємо не «повільно приходити», а «все поступово/ всьому свій час/ крок за кроком» [10], використовуємо, коли людина хвилюється, коли поспішає і не виходить так, як би їй хотілося. А таке привітання як 吃饭了没? (chī fànleméi?) – «Ти вже поїв?» означає лише «Привіт».

У китайській мові, на відміну від української, є набагато більше формул привертання уваги, і майже всі вони мають відтінок вибачення, адже для носія китайської мови навіть малесеньке прохання, як вони вважають, спричиняє іншій людині дискомфорт. Якщо в українській мові фраза, що починається «потурбую Вас...» має жартівливий відтінок і зазвичай її говорять люди, що у близьких відносинах, то китайське «打扰你了» (dǎ rǎo nǐ le) – «я потурбував Вас», вже включає в себе вибачення, тому українською мовою цю форму перекладаємо як «вибачте, що потурбував Вас/ вибачте, що турбую». Ще візьмемо для прикладу «菜鸟» (cǎiniǎo), де «菜»(cai) – овоч, страва, а «鸟»(niǎo) – пташка, проте дане кліше перекладається як «новачок». Причиною цього є відмінності в китайсько-українській лінгвокультурі, в китайському сприйнятті реальності. Українська мова не має так багато етикетних формул, але ті, що в неї є, вона комбінує, підкреслює через граматичні конструкції, не останню роль відіграє інтонаційний складовий. Тому, коли треба перекласти українські звороти, проблема вже полягає в тому, що китайський відповідник виконує ту ж функцію, але в нього немає українського емо-

ційного забарвлення. Також через систему тонів інтонацією передати ввічливість майже неможливо. Таким чином, етикетні кліше пов'язані зі структурою та культурою мови. Тому, коли адресант порушує постулати ввічливості чи неправильно застосовує ті чи інші засоби її вираження, руйнується стрункість висловлювання, і це може призвести до неуспішної комунікації, некоректного перекладу.

Висновки. Сьогоднішня Україна для китайського народу, як і для всього світу – це незламна, сильна та вольова нація. І хоча Китай завжди визначав Україну як «важливу державу в Європі», українсько-китайські відносини бажають кращого розвитку, адже Україна не використовує можливості співпраці з найбільшим світовим експортером, другою економікою світу, країною, що має стародавню цивілізацію, історія якої ніколи не переривалася. Будь-який переклад є процесом інтерпретації чи вторинного породження тексту у різних галузях людської діяльності. Тут важливими чинниками є жанрово-стилістичні, комунікативно-прагматичні особливості тексту, проєкція авторського тексту чи авторського погляду на іншу культуру, особистісні фактори щодо автора, його світоглядне і творче кредо у контексті культури, що сприймається, і, звісно, професійні якості перекладача. Знання про суспільство і культуру народу, мова якого вивчається, є надзвичайно важливими для загальної культури сучасної людини та її професійної діяльності. Характерні риси будь-якого суспільства та його мови і культури можуть бути пов'язані з повсякденним життям, з умовами життя, з міжособистісними відносинами й стосунками в сім'ї й суспільстві, із цінностями, поглядами та ідеалами, із поведінкою, з етикетно-ритуальною поведінкою тощо. Для того, щоб бути хорошим перекладачем, потрібно добре володіти іноземною мовою, рідною мовою та їх культурами, і тому підготовка перекладача повинна включати систематичне вивчення мовних змін у процесі перекладу. Визначення та характеристика особливостей перекладу китайських фразеологічних одиниць, власних назв, реалій та мовних кліше дозволить сформувати тверде підґрунтя для подальшого розвитку українсько-китайської співпраці в гуманітарній та культурній сферах.

Література

1. Бронська А. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної / А. Бронська // *Дивослово*. Українська мова й література в навчальних закладах України. – 2000. – №7. – С.43 – 44.
2. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури / А. Волошина // *Наукові записки*. – Випуск XXVI. – *Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С.56 – 64.
3. *Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С.56 – 64.

4. Дяченко Л.М. Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонові лексики сучасної української літературної мови: Автореф. дис... канд. філол. наук / Л.М. Дяченко. – К., 1997. – С. 18.
5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів, 1989. – 215 с.
6. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стил: [збірник статей] /В. І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 460 с.
7. Мурашевич К. Г. Вступ до східної філології: навч. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – 159 с.
8. Dong H. A History of the Chinese Language. New York: Routledge, 2020. – 226p.
9. <https://baike.baidu.com/item/三顾茅庐/147054>
10. https://baike.baidu.com/item/慢慢来/8272427?fr=ge_al
11. <https://blogs.exeter.ac.uk/translation/blog/2018/06/19/the-importance-of-translation-studies/>

FEATURES OF CHINESE REALITIES, LINGUISTIC CLICHÉS, PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROPER NAMES IN FICTION TRANSLATIONS

Iryna Iliyuchuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of General Linguistics;
76015, Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 5*

The translation of Chinese phraseological units, proper names, realities and linguistic clichés have always been the focus of attention of Sinologists, teachers, lecturers and translators of the Chinese language. The main task of this study is to determine, highlight and characterize the peculiarities of translation transformations of phraseological units, proper names, realities and linguistic clichés from Chinese to Ukrainian in literary texts. The combination of translation and didactic directions, aimed at in-depth study and substantive application of translated materials in teaching and further scientific activities, will make it possible to bring innovation to the methodology of teaching Chinese in Ukrainian schools and universities and will form a solid foundation for the further development of Ukrainian-Chinese cooperation in humanitarian and cultural spheres.

Keywords: *Chinese language, Chinese culture, phraseological units, proper names, realities, language clichés, translation.*